

## השמות הזכריים בתחילית ת' בלשון התנאים

תחילית ת' משמשת כידוע הרבה במערכת השם, הן בעברית הן בכלל הלשונות השמיות.<sup>1</sup> שימוש רב זה מתבטא לא רק בריבוי השמות כי אם, ובעיקר, במגוון המשקלים לצורתיהם. שימושה של תחילית זו נתרבה בלשון המקראית המאוחרת ובעיקר בלשון חז"ל.<sup>2</sup> בספרות התנאים נמצאו כשישים שמות בתחילית זו והם פרושים על פני לא פחות מארבעה-עשר משקלים ובני משקלים שונים, רובם בסימות הנקבית – ת או ה-, ומיעוטם – ארבעה בלבד – במשקלים זכריים, היינו במשקלים בעלי סיומת "אפס".<sup>3</sup> ענייננו במאמר זה בהצגת אותם משקלי השמות הזכריים בלשון התנאים.<sup>4</sup>

ואלה השמות למשקליהם:

תַּפְּעוּל:<sup>5</sup> תְּלִמּוּד, תְּמַחֲוִי, תַּעֲנוּג, "תְּהַפּוּד";<sup>6</sup> ובריבוי בלבד: תְּחַנּוּגִים, תְּחַנּוּמִים, תְּשֻׁלּוּמִים, תְּפַנּוּקִים, תְּחַלּוּאִים.  
תְּפַעִיל: תְּבַשִּׁיל, תְּכַרִּיךְ, תְּכַשִּׁיט, תְּלַמִּיד, תְּשַׁמִּישׁ.  
תְּפַעֵל (רק פ"ו, תוּעֵל): תוּשֵׁב, תוּתֵב.  
תְּפַעוּל (רק פ"י, תיעול): תִּירוּשׁ, תִּינוּק.

1. ראה בארט, עמ' 274–309.
2. וראה הורביץ, בין, עמ' 174 הערה 304.
3. להצגתם בקצרה, ומן הצד המורפולוגי בלבד, ראה סגל, דקדוק, עמ' 82. אף הוא לא הבחין בין לשון התנאים ללשון האמוראים, כידוע.
4. במקום אחר (כהן, שמות) העמדתי על שמות במשקלים הנקביים תַּפְּעֵלָת, תְּפַעֵלָת, תְּפּוּלָה.
5. על השמות במשקל זה בעברית ובארמית ראה פון זודן. בתיאור הממצא בעברית הגביל עצמו פון זודן לעברית המקראית ולעברית שבמגילות מדבר יהודה. דברים הנאמרים שם בדבר המצוי בלשון חז"ל נאמרים לרוב דרך עראי, ובלא ציון מראי מקומות. וראה עוד להלן, הערה 13. אני מודה לפרופ' שמואל פסברג, שהפניני למאמרו זה של פון זודן.
6. לא הבאתי כאן תְּרַגּוּם, אף שמבחינה היסטורית הת' תחילית, הנה מבחינת העברית נראה לראותו שם משורש מרובע, תְּרַגּוּם. ואכן כך הועמד במילון ההיסטורי (יבין [עמ' 1031]) העמידו כשם בתחילית ת'. לעברית הגיעה תְּרַגּוּם מן הארמית (במקרא מְתַרְגָּם, עזרא ד, ז), וממקורה האכדי אנו למדים ששורשה רג"ם (עניין "מילה"). מכל מקום, בעברית מילה זו היא חידוש של לשון חז"ל ונמצאת הרבה בספרות התנאים, כגון במשנה: "קראה תְּרַגּוּם, בכל לשון, לא יצא" (מגילה ב, א).

פרט לאלו נמצאו גם שמות הבאים רק במובאות מן המקרא: תִּימָן<sup>7</sup> (כגון "עורי צפון ובואי תימן" [שיר השירים ד, טז = מכילתא דר"י, שירה ו; עמ' 138]); תופיני (ויקרא ו, יד [תִּפְיָנִי] = ספרא, צו ג, ד), ואין הם נכללים במסגרת דיוננו כאן. כן לא נדון כאן בשמות מסופקים אם מצד מקורם אם מצד גיזרונם.<sup>8</sup> עוד יוער, שלא נמצא בלשון התנאים שם זכרי במשקל תִּפְעֵל (במקרא: תִּשְׁבֵּץ).

## א. תִּפְעוּל

### 1. תִּלְמוּד

חידוש של לשון חז"ל.<sup>9</sup> משמש כשם פעולה, כגון:

וְתִלְמוּד<sup>10</sup> תורה כנגד כולם (פאה א, א)

הוי זהיר בַּתִּלְמוּד ששגגת הַתִּלְמוּד עולה ודון (אבות ד, יג)

7. שמעון התימני – בכי"ק הַתִּמְנִי (תענית ג, ז), הַתִּימְנִי (יבמות ד, יג), וכן בכי"ק<sup>2</sup> (ידים א, ג), וכך הוא הניקוד גם בכי"פ. וראה הפירוש המיוחד לרש"י בתענית יט ע"א: "שמעון התימני – מתמנה היה", וכך פירש רע"ב, וראה עוד במלאכת שלמה לתענית שם. ילון ניקד הַתִּימְנִי, וגרסה זו מקוימת בדברי ר' יעקב עמדון, שכתב בפירושו לחם שמים לתענית שם: "כתב הרע"ב מתמנה, נראה לפי שהיה גורס התימני בתי"ו חרוקה שכן כתוב שמעון חתן התימני. ואנחנו קוראין התימני בציר"ו ומ"ם קמוצה ככתוב בתורה חושם מארץ התימני. ואין זר לומר שהיה מארץ תימן שהיא חוץ לארץ (כמו שמצינו כמה תנאים) משא"כ עיר הנוז[כרת] שהיא מא"י". גרסת הַתִּימְנִי שבכתבי היד הטובים נתמכת גם בגרסת התבני שבמהדורת לו. והיא תבנה היא תמנה – מקום בסביבות לוד; וראה ש' קליין, ספר הישוב, א, ירושלים תרצ"ד, עמ' 157.

8. ואלו הם: תְּבִלּוּל (מקראי; ייבין [עמ' 980] העמידו בשמות מרובעים), תַּעַר (מקראי; ייבין [עמ' 848] רואה את הת' שורשית), תּוֹכְבֵר (גדי צלי ממולא בשר, במכילתא דר"י), תְּרוּנָד (בכי"ק הכתיב גם תורוד; וראה בר"אשר, פ"ב, עמ' 171), תְּרָקֵב (ייבין [עמ' 984] העמיד את שניהם בקבוצת השמות המרובעים). יצוין עוד שב"ל (עמ' 496–497) העמידו כשמות בתחילית ת' גם את תְּמִיד (> \*תְּעִמִּיד) ואת תַּפּוּחַ. שני שמות אלו מצויים גם בספרות התנאים, אך מקובלת עליי ראיית הת' שורשית ולא מוספית (ואכן כך הועמדו שמות אלו במילון ההיסטורי של האקדמיה ללשון העברית).

9. מצוי גם במגילות מדבר יהודה. כך למשל בפשר נחום (4QpNah) על נחום ג, ד: "על מטעי אפרים אשר בתלמוד שקרם" (תודתי לפרופ' בלהה ניצן ולפרופ' אלישע קמרון על מסירת מידע זה לפרטיו), וראה גם פון זודן, עמ' 84.

10. כל מקום שננקד כאן במובאה מן המשנה – כך הוא הניקוד בכי"ק. מובאות ממקורות שאין בהם ניקוד לא ננקדו. מראי מקומות למדרשי ההלכה צוינו כאן גם על פי העמוד במהדורות המתוקנות: מכילתא דרבי ישמעאל, מהדורת ח"ש הורוביץ ו' רבין, מהדורה שנייה, ירושלים תשל"ו; מכילתא דרבי שמעון בן יוחאי, מהדורת י"נ אפשטיין וע"צ מלמד, ירושלים תשט"ו; ספרי במדבר וספרי וטא, מהדורת ח"ש הורוביץ, לייפציג תרע"ז (ר"צ ירושלים תשכ"ו); ספרי דברים, מהדורת א"א פינקלשטיין, ניו יורק תשכ"ט.

אלא כל תלמוד שלמדו וכל עמל שעמל בו לא הועיל לו אלא יסורים (ספרי דברים לב; עמ' 58).<sup>11</sup>

ועוד הרבה.

תְּלִמּוּד לומר כמונח ברטוריקה של הדין התלמודי נמצא מעט במשנה ובתוספתא (כ-20 פעם בכל אחת מהן), ומאות פעמים במדרשי ההלכה.

## 2. תְּמַחּוּי

חידוש של לשון חז"ל. גיזורו אינו ברור אולם משמעו עולה מן העניין, כלי מעין קערה.<sup>12</sup>

אבל הוא נותן לתוך הקערה או לתוך הַתְּמַחּוּי (משנה שבת ג, ח). ועוד.

## 3. תְּעֵנוּג

נמצא במקרא חמש פעמים – בספרים מיכה, משלי, שיר השירים וקהלת. לרוב (ארבע פעמים) בריבוי, כגון "אהבה בַּתְּעֵנוּגִים" (שיר השירים ז, ז), ופעם אחת מהן גם בריבוי נקבי: "תְּעֵנוּגַת בני האדם" (קהלת ב, ח). צורת היחיד נמצאת במקרא פעם אחת בלבד: "לא נאָה לְכַסִּיל תְּעֵנוּג" (משלי יט, טז). ונמצא היחיד כמה פעמים בבן סירא, כגון "ונהפך לך לתענוג" (ו, ל).  
בספרות התנאים נמצא רק פעם אחת, בפרק קניין תורה, פרק שנספח בדורות מאוחרים למסכת אבות כפרק שישי שלה:

והתורה נקנית בארבעים ושמונה דברים: ...במיעוט שינה ובמיעוט שיחה ובמיעוט תענוג (משנה אבות ו, ה).

## 4. תְּהַפּוּךְ

מילה פיקטיבית, גזירה מלאכותית של צורת יחיד מצורת הריבוי תְּהַפּוּכוֹת, לצורך הדרשה. על הפסוק "כי דור תְּהַפֵּכֶת המה" (דברים לב, כ) דרשו בספרי:

"דור הפוך" "דור תהפוך" אין כתיב כן אלא דור תהפוכות, הפכפכני הם וכו' (ספרי דברים שכ; עמ' 366).

דרשה זו באה לבאר למה נאמרה כאן בתורה לשון ריבוי דווקא. וראוי לציין שהגזירה המלאכותית של צורת היחיד הלכה לכיוון הזכר ולא לכיוון הנקבה

11. אפשר שכאן הוא משמש כפרי הפעולה, הדבר שנלמד. ואכן יש כתיב יד הגורסים כאן תורה. ראה ח"ג במהדורת פינקלשטיין.

12. וראה הערת טורסיני אצל בן-יהודה בערכו.

\*תְּפֻכָּה<sup>13</sup> מתוך התחושה הברורה של דוברי לשון חז"ל שמאחורי שם בריבוי נקבי בצורת תְּפֻעוּלוֹת יכול לעמוד שם בדמות תְּפֻעוּל, שכן רגיל הוא על לשונם צורן –וֹת לריבוי שמות זכריים. כאן בוודאי מסייעת גם העובדה שמשקל תְּפֻעוּל הוא משקל יצרני בלשון חז"ל. עם זאת, אין להוציא מכלל אפשרות שפעלה כאן גרידה בעקבות "דור הפוך".

במשקל זה כמה שמות שצורתם בריבוי תמידי (pluralis tantum): תְּחִנוּנִים, תְּחִנוּמִים, תְּשֻׁלֹּמִים, תְּפִנוּקִים. יש כאן המשך של דרך המקרא: שמות בצורן ריבוי שאין יחיד כנגדם והם מביעים את המופשטות.<sup>14</sup> כמוהם כשמות בצורן הריבוי –וֹת המציין משמעות זו הן במקרא הן בלשון חז"ל.<sup>15</sup> רוב השמות על דרך זו הם מורשת המקרא. רק תְּשֻׁלֹּמִים, תְּפִנוּקִים הם חידוש של לשון חז"ל.

#### 5. תְּחִנוּנִים

נמצא במקרא 20 פעם, בספרים ירמיהו, זכריה, משלי, איוב, דניאל, דברי הימים, ובעיקר בתהלים. כגון: "לבקש תפלה וְתְחִנוּנִים" (דניאל ט, ג); "ושמעת אל תְּחִנוּנֵי עבדך" (דברי הימים ב ו, כא; ודוק שהכתוב המקביל במלכים ב ח, ל גורס "ושמעת אל תְּחִנָּת עבדך"). ויצוין שרוב הופעותיו בנטייה: תְּחִנוּנֵי (תהלים כח, ב), תְּחִנוּנֵינוּ (דניאל ט, יח). פעם אחת נמצא גם \*תְּחִנוּנוֹת: תְּחִנוּנוֹתֵי (תהלים פו, ו). במשנה פעמיים בלבד, ובאותו עניין:

רבי אליעזר אומר העושה תפלתו קבע אין תפלתו תְּחִנוּנִים (ברכות ד, ד).  
וכשאתה מתפלל אל תעש תפלתך קבע אלא תְּחִנוּנִים לפני המקום ב' ה' (אבות ב, יג).

שאר הופעותיה בספרות התנאים הן במדרשי ההלכה ספרי במדבר וספרי דברים, והכול בענייני אגדה. כגון:

התחיל שופך תחנונים לפני המקום (ספרי במדבר קלד; עמ' 179).

13. אכן במהדורת איש-שלום (עמ' קלז) הוגה: תהפוכה, וראה הערה ז' שם, והיא הגהה שאינה צריכה הנגרות מן הגרסה שבילקוט שמעוני (דברים, רמז תתקמה): תהפוכת. וכך רשם גם יסטרוב: תְּפֻכָּה, תְּהֻפְכָּת, ונראה שאחריה נגרר פון זודן, עמ' 82, שציין לשתי צורות נקבה אלו המצויות כביכול בלשון חז"ל. ויוער כאן שדברים שהביא פון זודן מלשון חז"ל הביאם על פי מילונו של יסטרוב, ראה למשל מה שכתב בעמ' 80 לעניין תחלואים.

14. במקרא גם: \*תְּגִמּוּלִים (תְּגִמּוּלוֹתֵי [תהלים קטז, יב], יחידאי, וראה הורביץ, בין, עמ' 174 הערה 304); תְּמַרוּרִים (בהוראה המופשטת: "מְסַפֵּד תְּמַרוּרִים" [ירמיהו ו, כו]; ונמצא גם בכך סירא לה, טז [תמרורים]).

15. לעניין זה אני עתיד לחזור בהרחבה במקום אחר. וראה לפי שעה כהן, שמות, עמ' 498, 503 (לעניין תערובות, תרעומות, תקופות).

## 6. תְּנַחוּמִים

נמצא במקרא שלוש פעמים, ולצדו פעמיים \*תְּנַחוּמוֹת, בנסמך ובנטייה בלבד: "תְּנַחוּמוֹת אל" (איוב טו, יא); תְּנַחוּמוֹתֵיכֶם (שם כא, ב). משמש לעניין ניחום אבלים, כגון "כוס תְּנַחוּמִים" (ירמיהו טז, ז), אך גם לעניין הפסת צער בכלל: "תְּנַחוּמֵיךָ ישעשעו נפשי" (תהלים צד, יט).

בספרות התנאים נמצא מעט, חמש פעמים בסך הכול, במשנה ובתוספתא. רובם ככולם לעניין אבלות, כגון:

וכשמת טְבִי עבדו קיבל עליו תְּנַחוּמִים (משנה ברכות ב, ז).

ונמצא פעם אחת גם שלא לעניין אבלות (כבמקרא):

שכן מצינו בנביאים הראשונים שסיימו דבריהם בדברי שבח ותנחומין (תוספתא ברכות ג, כא).

הצירוף תנחומי אבלים משמש על דרך המטונימיה כמונח בדיני ומנהגי אבלות, ככינוי לברכה ולאמירה לעניין ניחום אבלים:

ואין אומרים ברכת אבלים ותְּנַחוּמֵי אבלים... פחות מעשרה (משנה מגילה ד, ג).

[ברכה] שניה בתנחומי אבלים,<sup>16</sup> וחותרם בה מנחם עמו בעירו (תוספתא ברכות ג, כד).

תפוצת היחסים תנחומות/תנחומים מקבילה לתפוצת תחנונות/תחנונים. שתי צורות הריבוי מצויות במקרא, הזכרית יותר והנקבית פחות. בלשון חז"ל נדחית הצורה הנקבית לגמרי.

במקרא יש גם נְחוּמִים: "נְאֻשֶׁלֶם נְחָמִים לוֹ וְלֹאֲבָלָיו" (ישעיהו נז, יח) ועוד. צורה זו נדחתה לחלוטין מלשון התנאים, ואת מקומה תפסה תנחומים.<sup>17</sup>

## 7. תְּשֻׁלוּמִים

אין במקרא, אך שורשו מקראי. משמש לעניין תשלומי כסף:

ואם הזיק חייב בְּתֻשְׁלוּמֵיךָ (ערכין א, ג)

תְּשֻׁלוּמֵי כֶּפֶל (תרומות ו, ד)

16. כלומר בברכת "נחם ה' אלהינו"; ראה ביאורו הקצר של ליברמן על אתר.

17. דחייה זו ניכרת כבר במגילת ישעיהו שממגילות ים המלח, שתחת נְחוּמִים שבנוסח המסורה (נז, יח) נמצא בה תנחומים. ראה קוטשר, מג"ש, עמ' 29, 486; הורביץ, בין, עמ' 174 הערה 304. על יחסי הצורות האלה בינן לבין עצמן ראה עוד בערך הבא, תשלומים.

ועוד; אך גם לעניין השלמת החיסרון:

מי שלא אכל בלילי יום טוב הראשון ישלים בלילי יום טוב האחרון, וחכמים אומרים אין לדבר תְּשֻׁלֹּמִין (סוכה ב, ו).  
מלמד שכל הרגל תשלומים לראשון (ספרי דברים קמב; עמ' 195).

במקרא נמצא שְׁלוֹם, שְׁלוֹמִים במשמע קרוב – גמול, נקם: "בָּאוּ יָמֵי הַפְּקָדָה בָּאוּ יָמֵי הַשְּׁלָם" (הושע ט, ז); "כִּי יוֹם נָקָם לַה' שְׁנַת שְׁלוֹמִים לְרִיב צִיּוֹן" (ישעיהו לד, ז). ומבחינה זו דומה הדבר ליחס שמצינו בעניין תנחומים/נחומים.  
וראוי להעיר עוד: בבן סירא לה, י "כי אלוה תשלומות הוא ושבעתים ישיב לך" קרא סגל תְּשֻׁלֹּמֹת, והציע צורה זו כריבוי של תְּשֻׁלֹּמֹת (המצוי שם יב, ב).<sup>18</sup> כך קרא גם להלן מח, ז: "הַמּוֹשֵׁחַ מְלֵא תְּשֻׁלֹּמֹת". על פי דרכנו למדנו שראוי לקרוא תְּשֻׁלֹּמֹת,<sup>19</sup> על דרך תְּחֻנּוֹנוֹת, תְּנַחֲמוֹת שבמקרא. ואם כן, לצד השלשה נחומים/תנחומות/תנחומים המצויה במלואה במקרא הרי לפנינו שלשה נוספת: שְׁלוֹמִים (בלשון המקרא) / תְּשֻׁלֹּמֹת (בבן סירא) / תְּשֻׁלֹּמִים (בספרות חז"ל).

#### 8. תְּפִנוּקִים

חידוש של לשון חז"ל. שורש פנ"ק, שהוא גופו מן העברית המאוחרת, נמצא במקרא במילה יחידאית: "מִפְּנֵק מְנַעַר עֲבָדוֹ" (משלי כט, כא).  
בספרות התנאים נמצא תפנוקים רק פעם אחת, בתוספתא:  
ולא שינהגו [עוברות ומיניקות] את עצמן בתפנוקין (תוספתא תענית ב, יד).

#### 9. תְּחֻלּוּאִים

על השמות ממשקל תפעולים שנמנו כאן יש להוסיף את תְּחֻלּוּאִים, המשמש גם הוא במקרא רק בריבוי, אלא שהריבוי עשוי להתפרש כאן כריבוי ממש: "וראו את מִכּוֹת הָאֶרֶץ הַהוּא וְאֵת תְּחֻלּוּאֶיהָ" (דברים כט, כא); "תְּחֻלּוּאֵי רָעַב" (ירמיהו יד, יח); ועוד (בסך הכול חמש פעמים במקרא).

בספרות התנאים נמצאה מילה זו רק בספרי דברים, בצירוף מיתת תחלואים:

"להלחם עליה" ולא להרעיבה ולא להצמיאה ולא להמיתה מיתת תחלואים (ספרי דברים קצט; עמ' 237).<sup>20</sup>

18. ראה סגל, בן סירא, עמ' רכג.

19. וכך ניתנת להיקרא גם תיבת תשלומת, הנזכרת לעיל, שיש לפרשה ככתיב חסר של תְּשֻׁלֹּמֹת. וראה מה שכתב קימרון לעניין תשבוהת: E. Qimron, "The Derivation of the Noun תשבוהת in the Dead Sea Scrolls", in T. Muraoka & J. F. Elwolde (ed.), *Sirach, Scrolls, and Sages*, Leiden, Boston & Köln 1999, pp. 244–252

20. וכיוצא בזה בשינוי לשון משלילה לחיוב להלן בפסקה ר: "יצרת עליה, אף להרעיבה אף להצמיאה אף להמיתה מיתת תחלואים".

תחלואים כאן היינו חולי, מחלות.<sup>21</sup>

לעניין השמות האלה של ריבוי שלא לריבוי יש להדגיש את שלכאורה אינו צריך הדגשה: עיוננו כאן סינכרוני ומתאר את המצוי בלשון התנאים. מוכן שאיננו מבקשים לומר שצורות אלו מונעות צורות יחיד, אם לצדן אם כהתפתחות מהן, התפתחות שהיא עניינו של טבע הלשון; והשווה תענוג-תענוגים-תענוגות (לעיל מס' 3), תהפוכות-תהפוך (לעיל מס' 4). ואכן צורות יחיד שיסודן בצורות ריבוי אלו עולות בעברית לדורותיה: תחלוא (בשירת ימי הביניים), תחנן (בלשון ימי הביניים), תנחום (כשם פרטי כבר בלשון האמוראים וכשם כללי בלשון ימי הביניים), תשלום (כבר בתלמוד הבבלי, ובימי הביניים אף בחידוש משמעות: גמר, סיום; שלמות).<sup>22</sup> יצוין שמרבית צורות היחיד האלה מצויות בלשונו של רש"י. ואכמ"ל.

לסיכום משקל זה:

השמות בו אינם רבים, אך ניכר בהם כיוון וסדר: יש מקום להבחין בין שמות בצורת יחיד לשמות בצורת ריבוי שאינו לריבוי. שמות ביחיד עיקרם חידוש בלשון חז"ל – תְּלָמוּד, תְּמַחֵי. השם תְּלָמוּד נמצא גם במגילות מדבר יהודה. תְּעֻנוּג, שיסודו במקרא (בספרים המאוחרים) ובבן סירא, לא נמצא בלשון התנאים אלא במקום אחד, בפרק קניין תורה. יש בהם המשמשים כשם פעולה או כשם מופשט (תְּלָמוּד, תְּעֻנוּג), ויש המשמשים כשם ממש – כלי (תְּמַחֵי).

השמות בריבוי שאינו לריבוי יסודם ברובם מורשת המקרא, ועם זאת אפשר לראות בהם שוני לעומת המצוי במקרא, שכן ניכרת בהם התייצבות והצטמצמות: הם באים רק בצורת הריבוי הזכרי, תְּחֻנוּנִים, תְּנַחֻמִּים, שהיא הרגילה במקרא, ולא בצורת תְּנַחֻמוֹת, תְּחֻנוּנוֹת, שהיא מיעוט בו. כלומר, הזר והמועט שבלשון מקרא לא המשיך את דרכו ללשון חז"ל. במילה תְּנַחֻמִּים יש אף דחייה של צורה מקבילה, נַחֻמִּים, ויש בה התייצבות גם מבחינת המשמעות – ייחוד המשמע לעניין אבלות. שם נפוץ אחד בקבוצה זו הוא חידוש בלשון חז"ל: תְּשֻׁלֻּמִּים, ויש בו אף יציאה משם הפעולה ("חייב בתשלומים") אל פרי הפעולה ("תשלומי כפל" וכדומה). לצורה שְׁלֻמִּים המקראית אין המשך בלשון חז"ל. השם תְּפָנוּקִים אף הוא חידוש בלשון חז"ל, אך תפוצתו מעטה. הוא בא בלשון התנאים רק פעם אחת (בתוספתא).

21. ובמשמע זה של ריבוי שאינו לריבוי גם במגילות מדבר יהודה, ראה פון זודן, עמ' 80.  
22. וראה ערכיהם אצל בן-יהודה. ואכן השכיל בן-יהודה להעמיד את רוב צורות היחיד הללו בסופי הערכים.

## ב. תְּבַשִּׁיל

משקל זה מונה חמישה שמות בלבד: תְּבַשִּׁיל, תְּכַרְיָה, תְּכַשִּׁיט, תְּלַמִּיד, תְּשַׁמִּישׁ. שניים מהם – תְּכַרְיָה, תְּלַמִּיד – הם מורשת המקרא, אלא שבמקרא גופו אין הם עולים אלא בספרים המאוחרים. אפשר לומר, שמשקל זה כולו צומח בעברית של ימי הבית השני. כניסתו אל העברית מיוחסת להשפעת הארמית.<sup>23</sup> ניכר שאף הוא משמש בעיקרו כשם פעולה,<sup>24</sup> ומכאן כפרי הפעולה.

## 1. תְּבַשִּׁיל

מה שנתבשל. רגיל בלשון חז"ל, כגון:

לטעום את התְּבַשִּׁיל (משנה סוכה ב, ה)  
שני תְּבַשִּׁילים (משנה ביצה ב, א)

ועוד הרבה.<sup>25</sup>

לצד תבשיל משמש גם מבושל.<sup>26</sup> במשנה נדרים ו, א: "הנודר מן המבושל ומותר בצלי ובשלוק, אמר תבשיל שני [=שאיני] טועם אסור במעשה קדרה רך ומותר בעבה...". מסוגיית התלמוד בבבלי (נדרים מט ע"א) עולה שהגדרת מבושל תלויה בלשון בני אדם במקומותיהם, כי "בנדרים הלך אחר לשון בני אדם", ועל כן במקום שלצלי אין קוראים מבושל הנודר מן המבושל ומותר בצלי, אך במקום שמבושל כולל בלשון בני אדם גם את הצלי, הנודר מן המבושל אסור גם בצלי. תבשיל, לעומת זאת, הגדרתו מלכתחילה כללית יותר, והוא כולל את הצלי ואת השלוק, כי "כל מידי דמתאכיל בה ריפתא תבשיל קרו ליה". שם הפעולה הוא בישול, כגון "כמין בישול הוא זה" (משנה פסחים ז, א).<sup>27</sup>

## 2. תְּכַרְיָה

במקרא פעם אחת בלבד: "תְּכַרְיָה בּוֹץ וּאֲרַגְמָן" (אסתר ח, טו). זו המילה היחידה

23. ראה בארט, עמ' 309; ב"ל, עמ' 496.

24. וזה שימושו של משקל זה בערבית, כידוע.

25. יצוין שעיקר תפוצת המילה היא במשנה ובתוספתא – כ-60 פעם. במדרשי ההלכה שבע פעמים בלבד.

26. ועל דרך זו נמצא מעושן ("אין מביאין לא מתוק ולא מעושן ולא מבושל" [משנה מנחות ח, ו]), מטוגן ("הנודר מן המבושל מהו שיהא מותר מן המעושן מהו שיהא מותר במטוגן מהו שיהא מותר בתבשיל שנתבשל בה מי [=במי] טבריה" [ירושלמי נדרים ו, א, לט ע"ג]).

27. במקום אחד בלבד נמצא בישול כפרי הפעולה – הדבר שנתבשל: "הרוצה לטעום דבר אפוי טועם בו [טעם] כל אפויין שבעולם, דבר בשול טועם בו טעם כל בישולין שבעולם" (מכילתא דרשב"י טז, כג; עמ' 113). בלשון האמוראים הוא נמצא בצירוף השגור בישולי נכרים (בבלי שבת כ ע"א, ועוד) או בישולי גוים (ירושלמי נדרים ו, א, לט ע"ג; ועוד).



במקרא משורש כר"ך. אף כאן יסוד השם בשם פעולה, והוא פרי הפעולה: הבגד הנכרך, בגד הנלבש כמעטפת.  
וכך גם במשנה:

שלשה עורות הן, העשויי לְשַׁטֵּיחַ טָמא מדרס, וְשִׁלְתָּרִיךְ<sup>28</sup> הכלים טָמא טָמא מת (כלים כד, יב).

הנוסח בדפוס: "לתכריך הכלים". ואפשר שניכר כאן משהו ממשמע שם הפעולה – 'המשמש לתכריך (לכריכת, לעטיפת) הכלים'; וכך אכן פירש רע"ב: "לכרוך בו את הכלים כגון סכינים ומספרים ומחטים כדי לשמרן" (והוא לשון פירוש הגאונים והערור, והובא בפירושו של הר"ש על אתר<sup>29</sup>). אך מנוסח כ"ק, שלתכריך, ניכר שהוא פרי הפעולה: 'המשמש כתכריך הכלים'.<sup>30</sup> וכן:

עב כסות וְתָכְרִיךְ כסות – מדרס, עב ארגמן וְתָכְרִיךְ ארגמן בית שמאי אומרים מדרס ובית הלל אומרים טמא מת (כלים כו, ו).

"עב כסות", "עב ארגמן" היינו עור שמכסים בו את הבגדים או את הארגמן; "תכריך כסות", "תכריך ארגמן" – עור שכורכים בו את הבגדים או את הארגמן.  
בעיקר נתייחד תכריך לבגד העשוי למת, ובמשמע זה הוא משמש בריבוי:

להביא לו ארון וְתָכְרִיכִים (שבת כג, ד)  
תְּכַרְיֵי המת... אין בהם משם כלאים (כלאים ט, ד)

ועוד הרבה.

כן נמצא תכריך כשם כללי במשמע "הדבר המכורך":

תְּכַרְיֵךְ שֶׁל שטרות או אגודה שֶׁל שטרות (בבא מציעא א, ח).

### 3. תְּכַשִּׁיט

חידוש של לשון חז"ל.<sup>31</sup> משמש, הן ביחיד הן בריבוי, כשם פעולה:

[המוציא] כוחל – ר' שמעון בן לעזר אומ' אם לרפואה כדי לכחול עין אחת  
אם לתכשיט כדי לכחול שתי עינים (תוספתא שבת ח, לג).  
ועושה אשה תְּכַשִּׁיטָה במועד (משנה מו"ק א, ז).

28. בשווא לפני המילה. רומז לגרסת "ושלתכריך".

29. אפשטיין (פיה"ג, עמ' 66) השלים כאן על פי המובא בערוך.

30. וכך תרגם דנבי: that used as a wrapper of utensils.

31. למקורו וגיוונו ראה הערת טור-סיני בערכו אצל בן-יהודה, ובעיקר הערתו לשורש קש"ט (עמ' 6243), ושם גם על החילופים כ/ק, ט/ת. וראה גם י' קוטשר, "מחקרים בארמית גלילית", מחקרים בעברית ובארמית, ירושלים תשל"ז, עמ' קעט. והשווה דברי הרמב"ן על חילופי כ/ק

ונתפרש בברייתא בבבלי (מו"ק ט ע"ב):

"ועושה אשה תכשיטיה" – תנו רבנן: אלו הן תכשיטי נשים, כוחלת, ופוקסת, ומעבירה סרק על פניה, ואיכא דאמרי מעברת סרק על פניה של מטה.

תכשיטיה – היינו מיני פעולות של התקשטות. וכך הוא גם בתוספתא:

עושה אשה תכשיטין ומשיירת דבר מועט זכר לירושלם (תוספתא סוטה טו, יד).

סד אדם כל ביתו בסיד ומשייר דבר מועט [ט] זכר לירושלם, עושה אדם כל עסקי סעודה ומשייר דבר מועט זכר לירושלים, עושה אשה כל תכשיטה<sup>32</sup> ומשיירת דבר מועט זכר לירושלם (תוספתא בבא בתרא ב, יז).

– הכול מדבר בפעולות.

אך בעיקר משמש תכשיט כשם, ובמשמע הידוע, כגון:

לא יצא האיש לא בסייף ולא בקשת ולא בתריס ולא באלה ולא ברומח... רבי אליעזר אומר תְּכָשִׁיטִין הן לו, וחכמים אומרים אינן אלא לגנאי (משנה שבת ו, ד).

כל תכשיט בהמה כגון השירים הנזמים והקטלאות והטבעת טהורין (תוספתא כלים ב"מ א, יג).

בעברית המאוחרת ללשון התנאים עולה קישוט במקביל לתכשיט הן כשם הפעולה – "הנאת קישוט עלי לעולם" (בבלי נדרים פ ע"ב) – והן, מאוחר יותר, כפרי הפעולה, תשמישי הקישוט, התכשיטים, כגון "כל זה הכעור בא להן תחת שהיו מתיפות בעדיהן ובקישוטיהן" (רד"ק לישעיהו ג, כד).<sup>33</sup>

#### 4. תְּלַמִּיד

נמצא במקרא פעם אחת: "מִבֵּין עַם תְּלַמִּיד" (דברי הימים א כה, א).<sup>34</sup> ורגיל מאוד בלשון חז"ל,<sup>35</sup> כגון

אמרו לו תְּלַמִּידוֹ (ברכות ב, ה)

במקרא ובלשון חז"ל בפירושו לבראשית מא, מז: "ורבותינו יאמרו מלשון קישוט תכשיטים ותקשיט".

<sup>32</sup> כך הוא בכ"י וינה, בכתוב המורה לכאורה על לשון יחיד. בכ"י ארפורט: תכשיטיה.

<sup>33</sup> והשווה בלשון ימינו, שנוצר בה בידול משמעות בין תכשיט לקישוט. תכשיט הוא יקר ערך, ואילו קישוט (וביותר בריבוי: קישוטים) הוא כל אביזר המשמש לקישוט ("קישוטים לסוכה" וכדומה).

<sup>34</sup> וראה הורביץ, בין, עמ' 138.

<sup>35</sup> וכך בארמית. ונמצא כבר באכדיית במשמע של חורש מנוסה, מורגל במלאכתו; ראה הערת

ועוד הרבה מאוד, ובכלל זה הצירוף תלמיד חכם (חכמים).<sup>36</sup>  
 בלשון המקרא משמש לעניין זה למוד: "לשון לְמוּדִים", "לשמוע פְּלִמוּדִים"  
 (ישעיהו נ, ד), "וכל בניך לְמוּדֵי ה'" (שם נד, יג), "חתום תורה בלְמוּדֵי" (שם ח,  
 טז),<sup>37</sup> ואף לעניין ההרגל (כמשמע תלמיד באכדית): "פְּרָה לְמוּד מְדַבֵּר" (ירמיהו  
 ב, כד).  
 ועדיין מתקיים בלשון חז"ל לְמוּד במשמע "מורגל": "יחזור ויתרום כמות שהוא  
 לְמוּד" (משנה תרומות ד, ג), ועוד.<sup>38</sup>

### 5. תְּשֻׁמִישׁ

חידוש של לשון חז"ל הן בצורה הן בשורש גופו, ומקורו בארמית. משמש כשם  
 הפעולה במשמע שימוש.<sup>39</sup>

כלי תְּשֻׁמִישׁ (משנה עבודה זרה ה, ב)  
 מִי תְּשֻׁמִישׁוֹ<sup>40</sup> שלנחתום (משנה פסחים ב, ח)  
 אם התקין לְתְּשֻׁמִישׁ – טמאין (משנה כלים ב, ה)

- טור-סיני אצל בן-יהודה בערכו (עמ' 777 הערה 1), וראה ציונים נוספים אצל סוקולוף,  
 ארמית א", ובעיקר מה שציין ל-S. A. Kaufman, *The Akkadian Influences on Aramaic*, Chicago 1974, p. 107.  
 בעברית השומרנית נמצא לעניין זה תלמוד; ראה  
 בן-חיים, עואג"ש ג, ב, עמ' 341 שורה 102 וההערה שם.  
 על צורת הצירוף בכתבי היד השונים ראה בראשר, פ"ב, עמ' 179.  
 36. וכפי שפירש רד"ק שם: "ולמודי שם תואר לתלמידים, וכן כל בניך למודי ה', למוד מדבר".  
 37. הבנת לְמוּד כ'תלמיד' עולה גם ממדרש אגדה הדורש את "חתום תורה בלְמוּדֵי" שבישעיהו: על  
 אחז מלך יהודה שביטל את לימוד התורה נדרש בויקרא רבה יא, ז (מהדורת מרגליות, עמ'  
 רל): "כך אמ' אחז אם אין גדיים אין תיישים, אם אין תיישים אין צאן, אם אין צאן אין רועה,  
 אם אין רועה אין העולם. כך אמ' אחז אם אין קטנים אין תלמידים, ואם אין תלמידים אין  
 חכמים, ואם אין חכמים אין תורה, ואם אין תורה אין בתי כניסיות ובתי מדרשות, אם אין בתי  
 כניסיות ובתי מדרשות אין הקב"ה משרה שכינתו בעולם. מה עשה, עמד ונעל בתי כניסיות  
 ובתי מדרשות, הדא הוא דכתיב צור תעודה חתום תורה בלימודי".  
 38. ראה אפשטיין, מבוא, עמ' 1258, ובירורו של י' אליצור, "משקל קטול בלשון המשנה לפי  
 כתב-יד קאופמן", מחקרים בלשון ב-ג (תשמ"ז), עמ' 69. על קטול שהוא בינוני פעול ראה שם  
 דעת בן-חיים (עואג"ש ג, ב, עמ' 47) שמקורו בקטול, וכנגדו דעת קוטשר ("הארמית של  
 השומרונים", תרביץ לז [תשכ"ח], עמ' 405-406) שמקורו בקטול. לעניין זה ראה עוד א' טל,  
 "לחצורת שמות העצם בארמית השומרונים: המשקל קטול", תעודה ט (תשנ"ה), עמ' 93-105.  
 39. הצורה שימוש עצמה אינה מצויה בספרות התנאים אלא בפרק קניין תורה: "בשימוש חכמים"  
 (אבות ו, ה).  
 40. כך, כצורת ריבוי, בכי"ק (ונראה כתיבה אחת: מיתשמישו). וכן כ"פ (תְּשֻׁמִישׁוֹ), לו. כך גם  
 במסורת התימנים; ראה ייבין, עמ' 1030 הערה 108. בדפוסים תשמישו. והשווה בתמיד ה, ג:  
 "וכתוב עליהן תשמישי הכלים" – מנקד כ"ק לא ניקד את השי"ן השנייה (קרא: תשמיש  
 הכלים?).

ועוד. וכן כשם, במשמע של שימוש בשירותו של דבר אחר:

כל אַיִר שהוא תשמיש לבית דירה כגון דיר או סהר או חצר או מוקצה  
(תוספתא עירובין ב, ט)  
תשמיש חצר (תוספתא בבא בתרא ג, א)  
תשמיש הכרם (שם ג, ו)  
תשמיש המרכבה... תשמישי רכבו (מכילתא דר"י ויהי א; עמ' 88)  
ועוד. ובצירוף תשמיש המיטה לעניין המשגל, כגון:

יום הכפורים אסור באכילה ובשתיה... וּבְתִשְׁמִישׁ הַמִּטָּה (משנה יומא ח, א)  
ועוד הרבה. והפעולה האחת, גם בלא מיטה:

צריכה שני עדים<sup>41</sup> על כל תְּשֻׁמִישׁ וְתִשְׁמִישׁ (משנה נידה ב, ד).

לסיכום משקל זה: ניכרת זיקתו של משקל תְּפַעֵל אל בניין פִּעַל. השמות המשמשים בו (פרט לתכריך), יש כנגדם פועל בבניין פיעל: תבשיל – בישל; תכשיט – קישט<sup>42</sup>; תלמיד–לימד; תשמיש–שימש. יוצא מכלל זה תכריך (שיסודו במקרא), שהפועל המשמש לצדו הוא בבניין קל.<sup>43</sup> ועם שהקשר לבניין פיעל נראה הדוק, אין שמות אלו מצויים בספרות התנאים בתחרות עם משקל קטול, ואין שמות ממשקל קטול משמשים לצדם. כנגד תכשיט לא נמצא קישוט, כנגד תלמיד לא נמצא לְמוֹד (המשמש לעניין זה במקרא; וראה לעיל), וכנגד תשמיש לא נמצא שימוש בתפוצה של ממש.<sup>44</sup> במקום שמשמשות שתי הצורות נמצא ביניהן בידול משמעות: בישול – שם הפעולה,<sup>45</sup> תבשיל – פרי הפעולה.

### ג. תְּפַעֵל (תועל)

משקל תְּפַעֵל מיוצג רק בשני שמות שהם אחד, תושב, תותב, ומגזרת פ"ו.<sup>46</sup> מבחינה סינכרונית יש כאן אפוא משקל תועל.

41. היינו מטפחות של בדיקה. הניקוד בכי"ק עֲדִים (וכן עֲדִים – נידה א, א; א, ז). ילון ואחרים ניקודו: עֲדִים. וראה פיה"ג לנידה ב, א והערת אפשטיין שם, עמ' 110 הערה 7.
42. ראה לעיל הערה 31.
43. כגון: וְכוֹרְקִין אותן (משנה שביעית ב, ד).
44. ראה לעיל הערה 39.
45. וראה לעיל הערה 27.
46. על תופעת שכחותם של שמות בתחילית ת' במקרא (ובסיומת נקבה) מגזרות פ"ו וע"ו דווקא ראה בארט, עמ' 283; ג"ק, 85p.

**1. תושב**

מילה מקראית הבאה במשנה לעולם בצירוף גר תושב, שהוא מונח הלכתי. כגון:

גר תושב יש בו משם ביומו תתן שכרו (בבא מציעא ט, יב).

וכן הוא בשאר ספרות התנאים, אלא שבמדרשי ההלכה נמצא גם תושב לבדו במשמע "גר תושב". בספרי זוטא, ורק בו, נמצא גם בריבוי במשמע זה (לא "גרים תושבים" כי אם "תושבים" לבדו):

על ידי ישראל מתודים ואין מתודים לא על ידי גוים ולא על ידי תושבים (ספרי זוטא ה, ה; עמ' 230).

הכול בהמשך לתושב שבמקרא, שחז"ל דרשוהו לעניין המעמד הנקרא במינוחם גר תושב, וכגון:

"תושב ושכיר לא יאכל בו" [שמות יב, מה] – תושב זה גר תושב (מכילתא דר"י, פסחא טו; עמ' 54).

תושב שלא לעניין זה נמצא פעם אחת בלבד, וכשם תואר:

אבנים תושבות שהמחרישה מזעזעתן (תוספתא שביעית ג, ד).

וכפי שפירש ליברמן שם: "אבנים שהיו פעם תלושות ונתיישבו בארץ", והביא מתורת האדם לרמב"ן ש"הביא [הרמב"ן] כמה מקומות שבהם נזכר 'תושב' במובן שלנו וביאר: 'כל שהוא מוסף על דבר ומיטלטל הימנו נקרא להם תושב'".<sup>47</sup> עוד נמצא:

"למען יאריכון ימין על האדמה" – ולא בגולה ולא בתושבות (מכילתא דרשב"י כ, יב; עמ' 152).

ופירושו: מקומות שיהודים נתיישבו בהם בחוץ לארץ.<sup>48</sup> היחיד אינו מוכרע.

**2. תותב**

בספרות התנאים נמצא גם השם תותב, כשם תואר לחלב. עניינו חלב המונח ("ה"י"ושב") על הקיבה ואינו אדוק בה:<sup>49</sup>

חלב שעל הקיבה, תותב, קרום נקלף (תוספתא חולין ט, י).

47. ראה תוכ"פ לשביעית, עמ' 513. דברי הרמב"ן האלה הם בתורת האדם, שער הסוף, עניין הקבורה (ראה כתבי רמב"ן, מהדורת ח"ד שעוועל, ב, ירושלים תשכ"ג, עמ' קכז).

48. ראה בביאור במהדורת אפשטיין-מלמד שם.

49. וראה רש"י בחולין מט ע"ב, ד"ה "תותב".

וכך בעניין זה עוד תשע פעמים בספרא ובספרי.  
פעם אחת נמצא גם כשם עצם: תותבו. בספרי דברים נדרש הפסוק "שְׁמוֹעַ בֵּין אַחִיכֶם וּשְׁפִטְתֶם צְדָק בֵּין אִישׁ וּבֵין אַחִיו וּבֵין גֵּרוֹ" (דברים א, טז):

דבר אחר ובין גרו זה שכנו, דבר אחר זה שושבינו, דבר אחר זה תותבו (ספרי דברים טז; עמ' 27).

כך היא הגרסה בכ"י וטיקן 32 של הספרי,<sup>50</sup> ופירושו: היושב עמו. תותב היא הצורה הארמית המקבילה לתושב העברי.<sup>51</sup> צורת תותבו שנראתה קשה הפכה במהלך הדורות יעד למתקנים ומגיהים. הגר"א הגיה תושבו,<sup>52</sup> ועוד הוכנסו בה תיקונים אחרים, בהם מפליגים, עד כדי הצורה חותנו.<sup>53</sup> נראה שדמיון האותיות ח/ת, נ/ב גרם ואולי גם הסמיכות ל"שושבינו", וברור שאין לגרסה חותנו יסוד, לא מבחינת התוכן ולא מבחינת הלשון: אין המילה חותן משמשת בלשון התנאים אלא בהקשרים מקראיים בלבד (כגון "יתרו חותן משה").

#### ד. תְּפֵעוּל (תיעול)

##### 1. תירוש<sup>54</sup>

מילה מקראית. הופעותיה בספרות התנאים הן ברוב המקרים בזיקה לנאמר בתורה, כגון:

דבר אחר, "ואספת דגנך [ו]תירושך ויצהורך", שתהא ארץ ישראל מלאה דגן תירוש ויצהר (ספרי דברים מב; עמ' 91).

רק במקום אחד נמצא שלא בזיקה הדוקה למקרא:

הנודר מן התירוש אסור בכל מיני מתיקה ומותר ביין (תוספתא נדרים ד, ג).

יש כאן משמע חדש למילה תירוש – 'כל מיני מתיקה'. וכבר דנו האמוראים בתלמוד

50. וכן בכתבי יד ודפוסים אחדים; ראה באפרט במהדורת פינקלשטיין.

51. תושב שבמקרא מיתרגם תותב. ראה למשל תרגום נאופיטי לבראשית כג, ד, וכן בתרגום השומרוני שם (ראה א' טל, התרגום השומרוני לתורה, מהדורה ביקורתית, א, תל אביב תש"ס, עמ' 78). והשווה המימרה "תותבא מפני למרי דביתא" (ויקרא רבה יז, ז, מהדורת מרגליות, עמ' שפז) למקבילתה העברית: "התושב מפנה לבעל הבית" (דברים רבה ב, כ; וראה הערת מרגליות בויקרא רבה שם).

52. ראה הערת פינקלשטיין בספרי דברים שם.

53. ראה במהדורת איש-שלום שם (דף סח ע"ב) ובאפרט במהדורת פינקלשטיין על אתר.

54. ב"ל (עמ' 476) ראו כאן ת' שורשית, והעמידו את המילה במשקל קיטול.

הבבלי (יומא עו ע"ב) בשינוי משמע מפליג זה, שהוציא את תירוש ממשמע של 'יין' אל משמע מכיליל של 'כל מיני מתיקה',<sup>55</sup> והסיקו "שבנדרים הלך אחר לשון בני אדם". הרי לנו כאן עדות מן התלמוד גופו לשינוי המשמעות שחל בשימושה של מילה זו בלשון המהלכת בפי הבריות בתקופתם של חז"ל.

## 2. תינוק

חידוש של לשון חז"ל, ובמשמע הידוע ('ילד'). הנקבה תינוקת<sup>56</sup> (משנה יבמות יג, ב ועוד), והריבוי תינוקות (משנה מעשרות ד, ב ועוד). הניקוד במשניות דפוס ליוורנו הוא לעתים תנוק, בנו"ן דגושה.<sup>57</sup> כך למשל במעשרות ד, ב; שבת יט, ד ועוד, אבל במקומות אחרים (כגון יומא ח, ד; כתובות א, טו<sup>58</sup>) בלי דגש.

## סיכום

השמות הזכריים בסיומת ת' הבאים בספרות התנאים לא רבים הם, והם באים בשני משקלים עיקריים: תפעול, תפעיל. יש כאן המשך של מה שעולה בלשון המקרא המאוחרת, הן בהרחבת היקף השימוש (או לפחות בהמשך השימוש) באשר לשמות אחדים – תכריף, תענוג – הן בהעמדת שמות חדשים: תכשיל, תכשיט, תשמיש, תלמוד, תמחוי. בחלק מן השמות ניכרת משמעות שם הפעולה: תכשיט, תשמיש, תלמוד, ובחלק מהם משמעות פרי הפעולה או מושאה: תלמיד, תכריף. בשמות תכשיט, תשמיש ניכרות שתי המשמעויות. השמות בריבוי שאינו לריבוי (תחנונים וכדומה) משמשים כבמקרא (ואף זו

55. רש"י ביומא שם פירש: "אסור בכל מיני מתיקה – בפירות חדשים בתפוחים בענבים". ובפירוש ר' אברהם מן ההר לנדרים (מהדורת משה יהודה הכהן בלוי, ניו יורק תשכ"ב, עמ' קיד; הובא אצל ליברמן, תוכ"פ לנדרים, עמ' 455): "תירוש משמע להו כל דבר מתוק".
56. בשני מקומות בכ"ק מסורת הסופר תינוקות, ותוקן בידי המנקה לצורה המתבקשת תינוקת (במחיקת הוי"ו בהעברת קו): יבמות יג, ב; כתובות א, י. אבל עדויות ח, ב; נידה י, א: תינוקת. נראה שביבמות יג ובכתובות א, שהם סמוכים זה לזה, הוא טעות סופר גרידא.
57. העיר על כך כבר טור-סיני אצל בן-יהודה בערכו.
58. ציין למקומות אלו י' אבינרי, "מתיקוני ביאליק לספר האגדה", לשוננו לעם כב (תשל"א), א, עמ' 35. אבינרי הראה שם את מעשהו של ביאליק בספר האגדה: תחילה ניקד תנוק בדגש ואחר כך חזר בו (בעקבות הערתו של אבינרי) ובמהדורות העוקבות ניקד תינוק. וציין אבינרי עוד ליסטרוט במילונו, שהביא תנוק לצד תינוק. על אלו יש להוסיף שאף במהדורת המשנה שהוציא ביאליק (סדר זרעים, מנוקד ומפורש על ידי ח"נ ביאליק, תל אביב תרצ"ב), ננקד בדגש: תנוקות (מעשרות ד, ב). צורה דגושה זו משתלשלת ועולה מדורות הרבה; וראה א' אלדר, מסורת הקריאה הקדם-אשכנזית, מהותה והיסודות המשותפים לה ולמסורת ספרד, ב (עדה ולשון, ה), ירושלים תשל"ט, עמ' 283.

תופעה הנטועה בעיקר בספרי המקרא המאוחרים), אך יש בהם התייצבות מבחינת הצורה ואף מבחינת המשמעות, המצטמצמת בהם, כפי שראינו בעניין תְּנַחֲוּמִים. משקל זה אף מצמיח שמות חדשים: תְּשֻׁלֹּמִים, תְּפְנוּקִים. המשקלים תּוּעַל, תְּיַעוּל דלי שמות הם, ועם זאת צמחו בכל אחד מהם שמות חדשים: תּוּתָב, שהוא שאילה מן הארמית, ולעומתו תְּיַנּוּק, יצירה עברית של לשון חז"ל. גדול כוחה של יצירה חדשה זו שהיא ממירה את יְלֵד הרגילה במקרא והיא מרובת עדים ופורה בצורותיה – תינוקת, תינוקות – כדרך הטבע של לשון חיה.

### הקיצורים הביבליוגרפיים

- אפשטיין, מבוא = י"נ אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה<sup>2</sup>, ירושלים תשכ"ד.  
אפשטיין, פיה"ג = י"נ אפשטיין, פירוש הגאונים לסדר טהרות, ברלין תרפ"ד.  
בארט = J. Barth, *Die Nominalbildung in den semitischen Sprachen*, Leipzig = 1894  
H. Bauer & P. Leander, *Historische Grammatik der hebräischen Sprache des Alten Testamentes*, Hildesheim 1965 (Halle 1922)  
בן-חיים, עואנ"ש = ז' בן-חיים, עברית וארמית נוסח שומרון, א-ה, ירושלים תשי"ז-תשל"ז.  
בן-יהודה = א' בן-יהודה, מילון הלשון העברית הישנה והחדשה, ירושלים 1947-1959.  
בר-אשר, פ"ב = מ' בר-אשר, "משנה כתב-יד פרמה ב' לסדר טהרות", בתוך מ' בר-אשר (עורך), קובץ מאמרים בלשון חז"ל, [א], ירושלים תשל"ב, עמ' 166-185.  
ג"ק = E. Kautzsch, *Gesenius' Hebrew Grammar*, revised [...] by A. E. Cowley, Oxford 1910  
הורביץ, בין = א' הורביץ, בין לשון ללשון, ירושלים תשל"ב.  
המילון ההיסטורי = האקדמיה ללשון העברית, מפעל המילון ההיסטורי ללשון העברית, <http://hebrew-treasures.huji.ac.il>.  
ייבין = י' ייבין, מסורת הלשון העברית המשתקפת בניקוד הבבלי, ירושלים תשמ"ה.  
כהן, שמות = ח"א כהן, "שמות בתחילית ת' בלשון התנאים: המשקלים תְּפַעְלָת, תְּפַעְלָת, תְּפֻלָּה", תעודה טז-יז (תשס"א), עמ' 491-508.  
כ"פ = משנה כ"י פרמה (דה רוסי 138), מהדורה פקסימילית, הוצאת מקור, ירושלים תשל"ל.  
כ"ק = משנה כ"י קופמן (בודפסט A 50), מהדורה פקסימילית, האג 1929 (תצלום: ירושלים תשכ"ח).  
כ"ק<sub>2</sub> = הסופר והמנקה השני של כ"ק בסוף סדר טהרות.



- לו = ו"ה לו, מתניתא דתלמודא דבני מערבא עפ"י כ"י קמברידג' (Add. 470.1),  
 קמברידג' 1884 (מהדורת צילום, ירושלים תשכ"ז).  
 סגל, בן-סירא = מ"צ סגל, ספר בן סירא השלם<sup>2</sup>, ירושלים תשי"ח.  
 סגל, דקדוק = מ"צ סגל, דקדוק לשון המשנה, ירושלים תרצ"ו.  
 סוקולוף, ארמית א"י = M. Sokoloff, *A Dictionary of Jewish Palestinian  
 Aramaic of the Byzantine Period*, Ramat Gan 1990  
 פון זודן – W. von Soden, "Die Nominalform *taqtûl* im Hebräischen und  
 Aramäischen", *Zeitschrift für Althebraistik* 2 (1989), pp. 77–85  
 פיה"ג – ראה אפשטיין, פיה"ג.  
 קוטשר, מגי"ש = י' קוטשר, הלשון והרקע הלשוני של מגילת ישעיהו השלמה  
 ממגילות ים המלח, ירושלים תשי"ט.  
 תוכ"פ = ש' ליברמן, תוספתא כפשוטה, ניו יורק תשט"ו ואילך.